

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКИ

Карповець Уляна,

студентка Педагогічного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Цінності є невіддільні від реалій людського буття. Своім виникненням будь-яка цінність «зобов'язана» потребам людей. Аналіз дефініції «цінність» дає змогу відповісти не тільки на питання, що спрямовує, надихає життєдіяльність людини, а й у який спосіб ця діяльність реалізовуватиметься. Отже, цінності визначають життєві орієнтири людини, реально організовують її життя, забезпечуючи зростання або самопроекування особистості та вказують на людську, соціальну та культурну значущість певних явищ і предметів діяльності.

Водночас, слід зазначити, що для одних людей цінності, що практикуються в суспільстві, є безумовними, і вони цілком усвідомлено орієнтуються на них, організовуючи своє життя, а для інших ці самі цінності можуть бути незрозумілими або, інколи, здаватись формальними. Це, наприклад, етичні цінності: добро, повага до себе та інших, правда, справедливність, дружба та ін. До загальнолюдських цінностей, беззаперечно, можна віднести: цінність людського життя, сенс життя, справедливність, добро, свободу, красу, цінність природи як основи життєдіяльності людини, збереження навколишнього середовища тощо.

Говорячи про пріоритетність для розвитку суспільства моральних цінностей, І. Бех наголошує, що людина може бути ціннісним центром і «мірою всіх речей», якщо вона сповна оволодіває культурно-духовними надбаннями як регуляторами своєї життєдіяльності. Водночас, загальнолюдський ідеал особистості пов'язаний саме зі змістовою характеристикою її ціннісної системи. Філософське бачення цього ідеалу задане способом існування людини за законами Істини, Добра і Краси. У цьому контексті, як зазначають науковці, важливо ознайомлювати учнів і з міфами різних народів світу, значення яких у житті людини важко переоцінити, адже завдяки міфам пізнається добро і зло, любов і ненависть, дружба і зрада¹. Отже, система духовних цінностей особистості має включати їх у функції своїх структурних рамок. Розгляд останніх у контексті педагогічних завдань формування і розвитку повноцінної особистості вимагає, «поперше, відповідального етично-змістового наповнення цих моральних категорій, а, по-друге, представлення індивідуальної духовної системи не стільки на формально-логічному рівні як сталого, виповненого утворення, скільки як системи розвиваючої з виділенням головного, системоутворюючого відношення^{2 (с. 11)}».

Роль виховання художнім словом підкреслювали Я.-А. Коменський, К. Ушинський, О. Потєбня, І. Франко, І. Огієнко, Леся Українка, В. Сухомлинський та ін. Проблеми виховання та розвитку особистості через літературну освіту проаналізовано у працях М. Бахтіна, Т. Завгородньої, Д. Овсяненко-Куликовського, Є. Пасічника, Н. Побірченко, Н. Скрипченко, Б. Сте-

панишина, П. Флоренського, П. Хропко та ін. Питання взаємозв'язку емоційно-чуттєвої сфери і сприймання художнього твору досліджували Б. Ананьєв, В. Асмус, Н. Волошина, І. Зязюн, Н. Миропольська, Л. Проців та ін.³

Виховання моральних цінностей у дітей молодшого шкільного віку передбачає поєднання відповідних вимогам початкової школи методів, форм і засобів морального виховання. Тільки за їх органічній єдності можна виховати людину з високими моральними переконаннями, що чітко простежується у досвіді видатного українського педагога В. Сухомлинського. Він прагнув того, щоб уже в молодших школярів за допомогою слова вчителя, прикладу в дитячій душі утверджувались моральні цінності, які існували впродовж тисячолітньої історії народу. Розкриваючи суть моральних цінностей на конкретних прикладах у своїх творах для дітей, педагог розвивав і збагачував духовне життя дитини⁴.

У формуванні особистості школяра була і залишається значною роль дитячої літератури. Розвиток учнів засобами художнього слова – одна з найважливіших і складних проблем сучасної школи. За допомогою книг дитина відкриває для себе оточуючий світ, розширює світогляд, знайомиться з новими людьми, з цікавими предметами, вивчає нові явища, події, факти, відкриває нові місця. Роль дитячої літератури визначальна й у сфері естетичного виховання, що передбачає своєрідний синтез педагогічної, освітньої, культурної та самоосвітньої діяльності дітей.

Казка є одним із найкращих засобів формування моральних цінностей у молодших школярів, тому що несе не просто певну інформацію, а викликає в дитини емоційні переживання. Узагалі, художнє слово стає тоді витвором мистецтва, коли несе естетичну цінність, коли між казкою та учнем виникають естетичні взаємини. Саме завдяки цьому контакту відбувається емоційне переживання.

Кожний казковий твір викликає у дитини певні емоції (радість, сум, ненависть, обурення, переживання, біль). Це не просто здатність людини передати ці відчуття, а здатність казки викликати ці почуття.

Методи формування моральної свідомості, використання їх має на меті засвоєння моральних уявлень і моральних понять. Це здійснюють, поспіваючись такими методами:

- роз'яснення конкретних моральних норм і правил. Ведучи мову про них, педагог повинен доступно за формою і змістом розкрити сутність конкретних норм і правил, продемонструвати, до чого призводить ігнорування їх. Важливо проілюструвати це сюжетами з фільмів, казок тощо;
- навіювання моральних норм і правил. Метод ґрунтується на схильності дитини до наслідування і високій емоційності. Особливої уваги потребують неспіливі, замкнуті діти, використання навіювання щодо яких може підтримати їх прагнення до активної поведінки, збудити віру у свої сили^{5 (с. 18)}.

Методи роз'яснення і навіювання реалізуються у формі етичних бесід, за яких відбувається формування основ моральної свідомості. Водночас, діти мають змогу усвідомити, осмислити свій моральний досвід.

Казка вважається частиною краси, тому що сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких немислимі благородство душі, серцева чуйність до людського нещастя, горя, страждання. Можна сказати, що завдяки казці

дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. Казка є джерелом виховання любові до батьків, до друзів, до природи.

Слід розглянути основні види казок⁶ – для того щоб зрозуміти, які саме доцільні з погляду морального виховання дитини.

1. *Казки про тварин* є актуальними, оскільки в них висміюються погані риси характеру, вчинки і викликається співчуття до слабкішого чи скривдженого. Такі казки найчастіше змальовують сюжети про добро і зло, розум і дурість, хитрість і прямодушність, героїзм і боягузтво. Казки про тварин найлегше сприймаються семи-восьмирічними дітьми.

2. *Чарівна казка* – це казка, у якій чітко виражено ідею перемоги людини над темними силами. У таких казках ми маємо дві групи героїв: добрих і злих. Чарівна казка спрямована викликати захоплення добрими героями і засудження злочинців. Найдоцільніше використовувати чарівні казки у віці від 8 років, адже в першому класі учні не так легко сприймають, що таке чари і навіщо їх використовують.

3. *Побутові казки* розповідають про соціальні класи. В них розкривається лицемірство панівних класів і силу звичайного народу. В побутових казках постійно йде протистояння між неробами, егоїстами та спритними, сміливими і розумними людьми, де другі, зазвичай, перемагають і отримують винагороду.

Під час вибору казки необхідно враховувати, яку саме моральну цінність ви хочете висвітлити, який вік у учнів класу, з якими проводитимете виховний процес, та індивідуальні особливості кожної дитини.

Усі необхідні позитивні якості можна розкрити і сформувати на прикладі казок (подій, дій персонажів), адже казка – скарб знань, у ній зібрано народну мудрість. Звертаючи увагу на гендерні якості героїв, ви зможете виховати відважних, сильних, люблячих чоловіків і ніжних берегинь, у чиїх сім'ях пануватиме взаєморозуміння, любов і працьовитість.

Отже, формування моральних цінностей у молодших школярів це складний безперервний процес, на який впливає як внутрішній стан школяра, так і зовнішні чинники, наприклад, стосунки в родині, у школі з учителем чи однокласниками. Важливо досягти своєрідного соціального партнерства у роботі вчителя та сім'ї, адже лише за таких умов процес виховання гармонізуватиметься на уроках, у позаурочній та позакласній діяльності.

Зміст казки є одним із найлегших для сприймання учнями, що моральні цінності, закладені в ній, просто й зрозуміло розкривають духовність і антиморальність на прикладі тварин, людей, життєвих ситуацій. Отже, вчитель, аналізуючи разом з учнями казковий твір, природнім шляхом прищеплює учням моральні цінності, призвичаює до норми. Казка може бути основним матеріалом у виховній роботі, а також допоміжним – на якому базуватимуться творчі завдання чи проблемно-пошукові. Важливо, щоб під час роботи з казкою вчитель максимально цікаво розкривав дітям сюжет і давав їм можливість висловлювати свою думку та відстоювати її. Адже лише аналізуючи і обговорюючи, ми можемо дійти спільних висновків.

¹ Васьківська Г. О. Міф як першоджерело пізнання світу і людини. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2012. № 4. С. 39–41.

² Бех І. Д. Моральний розвиток особистості. *Рідна школа*. 2004. № 1.

³ Авдіянц Г. Педагогічний вплив учителів і батьків на формування духовності молодших школярів. *Рідна школа*. 2001. № 1.

⁴ Бех І. Д. *Особистість у просторі духовного розвитку* : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.

⁵ Колдунова Я. И. *Моральное воспитание личности школьника*. Калуга, 2007. 197 с.

⁶ Бойко А. *Педагогічний потенціал національно-культурних традицій*. Київ : Рідна школа. 2013. 515 с.